

Mengniyozova Nazira Qodirovna

Termiz Iqtisodiyot va servis Universiteti magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada o'zbek xalq cholg'u asboblari orasida alohida o'rin tutuvchi do'mbiraning kelib chiqishi, tarixiy shakllanish bosqichlari va uning xalq madaniyatidagi o'rni ilmiy manbalar asosida yoritilgan. Shuningdek, do'mbira cholg'usining etnografik va musiqiy merosi, turkiy xalqlar madaniyati bilan uzviy aloqadorligi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: do'mbira, xalq cholg'usi, etnografiya, musiqiy meros, turkiy xalqlar, maqom, og'zaki an'ana.

Annotation

The article examines the history of the Uzbek folk instrument – the dombra, its origin, stages of development, and its role in socio-cultural life based on scientific sources. The significance of the dombra in our musical heritage, its place in folklore and ceremonies, as well as its current importance in preserving national musical traditions are discussed.

Keywords: dombra, folk instrument, traditional music, ceremony, cultural heritage.

Аннотация

В статье рассматривается история узбекского народного инструмента – домбры, её происхождение, этапы формирования и роль в социально-культурной жизни на основе научных источников. Освещается значение домбры в музыкальном наследии, её место в фольклоре и обрядах, а также современная роль в сохранении национальных музыкальных традиций.

Ключевые слова: дombra, музыкальный инструмент, народная музыка, обряд, культурное наследие.

O'zbek xalqining boy musiqiy madaniyati asrlar davomida shakllangan bo'lib, unda turli cholg'u asboblari muhim o'rin tutadi. Ana shunday qadimiy asboblardan biri do'mbira sanaladi. Do'mbira faqat musiqiy cholg'u emas, balki xalqning turmush tarzi, urf-odatlar va marosimlarida bevosita ishtirok etgan madaniy meros namunasidir. Shu bois, do'mbira tarixi nafaqat musiqashunoslik, balki tarix, etnografiya va madaniyatshunoslik fanlari uchun ham qimmatli tadqiqot ob'ekti hisoblanadi. Do'mbiraning kelib chiqishi va tarixiy ildizlari. Do'mbira qadimiy torli cholg'ular sirasiga kiradi. Arxeologik topilmalar shuni ko'rsatadiki, ikki torli tor asboblari miloddan avvalgi davrlardan Markaziy Osiyo hududlarida mavjud bo'lgan. Markaziy Osiyo xalqlarida do'mbira turli nomlar bilan atalgan: qirg'izlarda – komuz, qozoqlarda – dombyra, uyg'urlarda – dutar. Bu hududiy o'xshashliklar etnomadaniy aloqalardan dalolat beradi. Tadqiqotchilarning fikricha, do'mbira turkiy xalqlar orasida keng tarqalgan bo'lib, u dastlab ovchilik va marosimlarda hamohanglik vazifasini

bajargan.¹O‘zbek xalqining turmush tarzida do‘mbira faqatgina musiqiy asbob emas, balki dostonchilik va baxshichilik san’atining ajralmas qismi bo‘lib xizmat qilgan. Do‘mbira jo‘rligida ijro etilgan dostonlar xalq og‘zaki ijodining asrlar davomida saqlanib kelishida muhim vosita bo‘lgan. Do‘mbira asosan epik dostonlarni (masalan, “Alpomish”, “Go‘ro‘g‘li”) kuylashda muhim cholg‘u bo‘lgan. Baxshilar do‘mbirasiz chiqish qilmagan. Xalq qo‘shiqlari, marosim qo‘shiqlarida (to‘y, bayram, mavsumiy marosimlar) do‘mbira asosiy jo‘rnavoz vazifasini bajargan. Masalan, Surxondaryo va Qashqadaryo baxshilarining doston aytish an‘anasi bevosita do‘mbira bilan bog‘liq.² Do‘mbira oddiy, ikki torli cholg‘u asbobi bo‘lsa-da, unda turli ohanglarni ijro etish imkoniyati kengdir. Uning tovushi samimiy, xalqona kayfiyatni ifodalashda qudratli vositadir. O‘zbek maqom ijrochiligida do‘mbira bevosita qatnashmasa-da, xalq musiqasi janrlarida keng qo‘llanib kelmoqda. Do‘mbira cholg‘usining turli mintaqalarda shakliy farqlari mavjud bo‘lib, ular xalqning madaniy rang-barangligini aks ettiradi.³Do‘mbira va turkiy xalqlar madaniyati. Do‘mbira nafaqat o‘zbeklar, balki qozoq, qoraqalpoq, qirg‘iz va boshqa turkiy xalqlar madaniyatida ham muhim o‘rin tutadi. Har bir xalqning do‘mbira ijrochilik maktabi o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Bu esa Markaziy Osiyodagi madaniy aloqalarning uzviyligini ko‘rsatadi.⁴ Xulosa qilib aytganda, do‘mbira o‘zbek xalqining qadimiy musiqa cholg‘ularidan biri bo‘lib, uning tarixi xalqning ma‘naviy va madaniy hayoti bilan chambarchas bog‘liqdir. Do‘mbira o‘zbek xalqining milliy musiqiy merosini ifodalovchi qadimiy cholg‘u asbobi bo‘lib, uning tarixi va rivoji xalq madaniyati bilan chambarchas bog‘liqdir. Bugungi kunda do‘mbira milliy musiqa ijodiyoti, folklor ansambllari va marosimlarda keng qo‘llanilib, yosh avlodni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda muhim o‘rin tutmoqda. Madaniy meros sifatida ahamiyati shundaki, do‘mbira o‘zbek xalqining asrlar davomida shakllangan madaniy merosining muhim bo‘lagi bo‘lib, milliy o‘zlik va ruhiy qadriyatlarni ifoda etadi. Baxshichilik, dostonchilik, xalq qo‘shiqlari ijrosida do‘mbiraning tutgan o‘rni beqiyosdir. Bu cholg‘u orqali nafaqat musiqiy ohang, balki xalqning tarixiy xotirasi ham avloddan-avlodga yetkaziladi. Do‘mbira Markaziy Osiyo xalqlarida mavjud bo‘lgan torli cholg‘ular bilan o‘xshashliklarga ega bo‘lsa-da, o‘zbek xalq ijodida o‘ziga xoslik kasb etgan. Bu esa uning milliylik timsoli ekanligini ko‘rsatadi. Hozirgi kunda do‘mbira tarixi, shakl va ijro uslublarini yanada chuqur ilmiy tadqiq etish, arxeologik va etnografik materiallarni qayta o‘rganish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. O‘zbekistonda milliy qadriyatlarni tiklash va rivojlantirish siyosati natijasida do‘mbira san’ati ham yangi bosqichga ko‘tarildi. Davlat miqyosidagi qo‘llab-quvvatlash, festivallar va ilmiy-amaliy konferensiyalar bu jarayonning muhim dalilidir. Do‘mbirani nafaqat folklor ansambllarida, balki turizm, ta’lim va madaniy diplomatiya sohalarida ham keng qo‘llash mumkin. Xususan, milliy cholg‘u san’atini xorijiy mehmonlarga targ‘ib qilish turizm salohiyatini oshiradi. Do‘mbira nafaqat musiqiy asbob, balki o‘zbek xalqining o‘zligining ramzlaridan biri sifatida ham qadrlanadi. Shu bois, bugungi kunda do‘mbira ijrochiligi an‘analarini o‘rganish, saqlash va yosh avlodga yetkazish dolzarb ilmiy va amaliy masaladir.

¹ Karomatov, F. O‘zbek xalq cholg‘ulari tarixi. Toshkent: Fan nashriyoti.1972

² Is‘hoqov, R O‘zbek baxshilari va dostonchilik an‘analari. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.1981

³ Nazarov, A. Musiqa va etnografiya: o‘zbek xalq cholg‘ulari tahlili. Toshkent: Universitet nashriyoti.2004

⁴ Rahmonov, D. “Turkiy xalqlar musiqiy merosida do‘mbira ijrochiligi.” Sharq musiqasi jurnali,2018 №2, 55–63-b.

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-10

Do'mbira cholg'usi rivojlanishining xronologik jadvali:

Davr / Asr	Asosiy jarayon	Manba / Izoh
Mil. avv. II–I ming yillik	Ikki torli cholg'ular shakllangan. Baqtriya va So'g'diyona hududlaridan topilgan haykallarda torli cholg'u tasvirlari bor.	Arxeologik topilmalar (Termiz, Afrosiyob)
IX–XII asrlar	Sharq musiqiy madaniyati yuksaldi. Rud, chang, barbat qatori do'mbira ham torli cholg'ular ichida tilga olinadi.	Abu Nasr Forobiy "Kitob ul-musiqa al-kabir", Ibn Sino risolalari
XIV–XV asrlar (Temuriylar davri)	Do'mbira baxshi va dostonchilar cholg'usi sifatida ommalashdi. Saroy va xalq bayramlarida keng qo'llanildi.	Sharafiddin Ali Yazdiy "Zafarnoma", miniatyuralar
XIX asr – XX asr boshlarida	Qashqadaryo, Surxondaryo, Xorazm va Buxoro vohalarida baxshilar asosan do'mbira chalgan. "Alpomish" dostoni shu cholg'uda ijro etilgan.	Baxshilar an'anasi, etnografik ekspeditsiyalar
1930–1980-yillar (Sovet davri)	Do'mbira musiqiy maktab va institutlarda o'rgatila boshlandi. Baxshi-ijrochilar ansambllari tashkil etildi.	O'zbekiston Fanlar akademiyasi Musiqashunoslik instituti tadqiqotlari
1991 yildan hozirgacha	Do'mbira milliy qadriyat sifatida tiklandi. Respublika baxshichilik festivallari, xalqaro musiqiy anjumanlarda namoyish qilinmoqda.	O'zbekiston Respublikasi Prezident farmonlari, madaniyat siyosati hujjatlari

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karomatov, F. O'zbek xalq cholg'ulari tarixi. Toshkent: Fan nashriyoti.1972
2. Is'hoqov, R. O'zbek baxshilari va dostonchilik an'analari. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.1981
3. Nazarov, A. Musiqa va etnografiya: o'zbek xalq cholg'ulari tahlili. Toshkent: Universitet nashriyoti.2004
4. Rahmonov, D. "Turkiy xalqlar musiqiy merosida do'mbira ijrochiligi." Sharq musiqasi jurnali,2018 №2, 55–63-b.